

Recenze sborníku

Příprava učitelů a aktuální proměny v základním vzdělávání (České Budějovice 2005, 198 s.)

V souvislosti se současnými změnami ve školské realitě a probíhající kutikulární reformou českého školství, jež se týká všech stupňů škol, se k rukám pedagogů a všech, kdož jsou na reformě zainteresováni, dostává další dílo, které je aktuální reflexí inovativních tendencí.

Rozsáhlý sborník přináší příspěvky z konference, kterou uspořádala katedra pedagogiky a psychologie Pedagogické fakulty JU v Českých Budějovicích ve dnech 15. – 16. 9. 2005. Sborník obsahuje celkem 44 prací, z toho 4 hlavní referáty a 40 příspěvků k dílčím problémům. Autory jsou většinou učitelé pedagogických fakult českých a slovenských vysokých škol, ale v některých případech také ředitelé a učitelé ze škol základních.

Sborník jako celek je publikace zajímavá a pro učitelskou a studentskou veřejnost na pedagogických fakultách značně aktuální a přínosná. Z tohoto místa samozřejmě nelze detailně charakterizovat obsahy i zaměření všech prací sborníku. Je třeba upozornit na ty práce, které jsou z hlediska recenzenta důležité a hodné pozornosti.

Obsahem čtyř hlavních referátů je obecněji pojatá problematika ústředního tématu sborníku. Úvodní referát K Rýdla (Univerzita Pardubice) umožňuje široký a komplexní pohled na modely vzdělávání učitelů primárního stupně u nás i ve světě. Podstatný je zejména fakt, že výzkum v oblasti primárního vzdělávání zaznamenává posun směrem ke kvalitativním údajům, jež byly dříve opomíjeny, jako je např. „připravenost učitelů na jinak připravené žáky (skryté kurikulum, rozdílné zkušenosti, dovednosti a znalosti), psychická odolnost učitelů vůči sociálně patologickým jevům, efektivita učebních strategií a inovačních metod a forem práce, účinnost evaluačních a autoevaluačních procesů“ (s. 2). Autor zdůrazňuje novou funkci školy jakožto prvního kroku v procesu celoživotního vzdělávání. Pro čtenáře jsou dále zajímavé i modely učitelského vzdělávání a problém prozatímního nejednotného pohledu na přípravu učitelů z hlediska zemí EU. Mnoho podnětů poskytuje část věnovaná aktuální reformě učitelského vzdělání ve Francii. Syntetický pohled je obsažen v závěru referátu.

Mezi hlavními referáty upoutává příspěvek V. Spilkové (PedF UK Praha) věnovaný reflexi změn ve vzdělávání učitelů primárních škol po r. 1989. Autorka zdůrazňuje základní shodu v názorech na vzdělávání učitelů primární školy týkající se transformace vzdělávání, vytvoření reformního projektu studia učitelů primární školy a posléze jeho přijetím grémiem pedagogických fakult v České republice. Nosná je hlavní idea reformy – profesionalizace přípravného vzdělávání učitelů, tj. „těžiště je v pedagogicko psychologické, oborově didaktické a v osobnostně kultivační složce studia...Oborová příprava...je sekundární úrovní studia“ (s. 6). Patrný je také důkaz na integritu studia pedagogických disciplín a na zkvalitnění systému praktické přípravy studentů. Podnětný příspěvek obsahuje i mnohé další konkrétní změny týkající se transformace.

Z poněkud jiného pohledu je koncipován příspěvek Z. Brože (ZŠ Chrudim) nazvaný Školní vzdělávací program a proměna školy. Pro vytváření vlastních školních vzdělávacích programů ve školách mají bezesporu značný význam zkušenosti jedné z 56 pilotních škol, kde se týmy pracovníků škol pokoušely programy vytvořit a také zkušenosti jedné ze 16 škol, kde podle vlastního programu vyučují. S autorem zajímavého příspěvku lze souhlasit v tom, že „základem všech pozitivních změn ve škole je změna vztahů mezi učiteli navzájem, mezi učiteli a žáky a také mezi učiteli a rodiči“ (s. 12). Je přece naprosto nepřijatelné, píše autor, aby podle výsledku ankety pro žáky 2. stupně vyplynulo, že naprostá většina žáků má školu spojenou s představou strachu, stresu a nudy. To byl také jeden ze signálů k takové transformaci výuky, jež by byla efektivní a pro žáky smysluplná. Sám název vzdělávacího programu této školy je typický: „Umět a znát, abychom si v životě věděli rady“, jehož ústřední myšlenkou je získání pozitivního vztahu ke vzdělávání jako potřebné celoživotní činnosti.

Referát nazvaný Psychologické aspekty vzdělávání učitelů 1. stupně ZŠ (I. Stuchlíková, PF JU České Budějovice) se zaměřuje na některé teoreticko výzkumné problémy souvisejícími s transformačními změnami v pregraduální přípravě učitelů primárních škol. Autorka se v něm zabývá psychologickými problémy implicitního pojetí vyučování, regulací negativních emocí (na příkladu úzkosti) a vztahem implicitní a explicitní motivace u studentů učitelství v předmětech osobnosti a sociální průpravy. Příspěvek, který vyniká hutností a přehledností, je doložen odkazem na tři výzkumné studie, které ilustrují zmiňované problémy a je opřen o nejnovější teoretické poznatky. Nové požadavky na pojetí učitelské profese, role i kompetence předpokládají mj. i poznávání vlastní osobnosti jako důležitého „profesního nástroje“ (s. 14), z něhož pak vyplývá postupné zdokonalování některých profesních kompetencí – interakční, didaktické, diagnostické aj.

Část sborníku věnovaná obecným problémům na ZŠ v období před přípravou školních vzdělávacích programů a další vzdělání učitelů obsahuje 16 příspěvků. V jednotlivých dílčích příspěvcích této, ale i druhé části sborníku, se objevuje množství zajímavých myšlenek, konkrétních problémů i teoretických nebo výzkumných tendencí. Tak např. A. Nelešová a J. Svobodová (PedF UP Olomouc) se zabývají reflexí připravenosti učitelů na tvorbu ŠVP ZV. L. Prokešová a R. Jandová (PF JU České Budějovice) provedly dotazníkové šetření zaměřené na zjištění reálných postojů učitelů primární školy k tvorbě a realizaci rámcových vzdělávacích plánů. Dílčí výsledky šetření ukazují, že u většiny dotazovaných učitelů je úkol pracovat na přípravě rámcových plánů provázen pocitem nejistoty a bezradnosti, třebaže všichni mají zájem o promyšlené a efektivní způsoby dalšího vzdělávání.

Zkušenosti s přijetím rámcového vzdělávacího plánu v mateřských školách prezentuje E. Svobodová (PF JU České Budějovice). Zkušená a kompetentní autorka sděluje postřehy ze čtyřletých zkušeností a hledání optimálních cest, získané zejména lektorováním více než stovky seminářů pro učitelky MŠ na území celé republiky.

Podobná problematika tentokrát ve walsdorfské škole, zajímá K. Dvořákovou (PF JU České Budějovice).

S obecnější otázkou hodnot a postojů při utváření školních vzdělávacích programů se můžeme setkat v příspěvku V. Součka (PF JU České Budějovice).

Netradiční problematice věnované cílům vzdělávání a jejich konkretizaci prostřednictvím výuky filosofie na ZŠ je věnován příspěvek P. Baumana (TF JU České Budějovice). Autor mj. naznačuje možné „zdroje napětí“ v základech RVP (s. 48) a posléze seznamuje čtenáře s projektem „Filosofie pro děti“, přičemž naznačuje jeho styčné body s cíly RVP.

Podobné téma lze nalézt i v příspěvku R. Cvacha (PF JU České Budějovice). Autor se zaměřuje na možnosti využití zkušeností učitelů z volnočasových aktivit při tvorbě ŠVP. Zajímavá je část příspěvku týkající se uplatnění projektu „Filosofie pro děti“.

Ovlivňování motivace žáků 1. stupně ZŠ je obsahem příspěvku autorů F. Mana a P. Havelky (PF JU České Budějovice). Problematika vztahových norem a zejména využívání individuálních vztahových norem, na něž autoři kladou důraz, může být pro učitele 1. stupně (a nejenom pro ně) podnětným signálem ke změně jejich pohledu na motivaci žáka.

Součástí sborníku je také problematika implementace RVP do konkrétních ŠVP, tak jak se promítá do kurzů dalšího vzdělávání učitelů. Autorka příspěvku (I. Čepičková, PF UJEP Ústí nad Labem) seznamuje čtenáře s cíli a obsahy kurzů pro cílové skupiny účastníků kurzů a charakterizuje, byť ve velmi obecné rovině, dva vzdělávací moduly připravené k realizaci.

Z výzkumné sondy do úrovně diagnostických kompetencí učitele primární školy vychází příspěvek J. Duchovičové a M. Tóthové (PF UKF Nitra), která byla zaměřena na diagnostikování schopností žáků 1. stupně. Autorky akcentují potřebu diferencovaného přístupu k nadaným žákům. Podnětnou se mi jeví otázka, zda je učitel prvního stupně schopen správně identifikovat nadané či velmi schopné žáky, aniž by použil specifických diagnostických (psychologických) metod.

Poslední čtyři příspěvky první části sborníku se týkají otázky informačních a komunikačních technologií ve vzdělávání, kterou autorky (PF UKF Nitra), s výjimkou K. Prokypčákové, pojaly velmi obecně a povšečně.

Ve druhé části sborníku věnované pregraduální přípravě učitelů primárního vzdělávání (z hlediska oborových didaktik) najde čtenář 24 příspěvky velmi různorodého charakteru i zaměření. Tak například několik z nich je zaměřeno na inovační trendy a změny v pregraduální přípravě učitelů. O studijním oboru Předškolní a elementární pedagogika, a jeho třech na sebe navazujících programech informují již uváděné autorky M. Tóthová a J. Duchovičová (PF UKF Nitra). S inovačními trendy v pregraduální přípravě učitelů, tentokrát z hlediska jejich návaznosti na evropskou dimenzi seznamuje J. Mikešová (PedF TU Liberec), přičemž umožňuje nahlédnout do nového modelu praxí budoucích učitelů 1. stupně. Totéž téma se objevuje také v příspěvku E. Bujnové aj. Ivanovičové (PF UKF Nitra).

Profesionalitě učitele jako expertovi je věnován příspěvek B. Kosové (PF UMB Banská Bystrica). Vedle analýzy profese učitele se autorka zaměřuje také na překážky v realizaci učitelství jako expertní profese, jež plynou převážně z legislativních bariér.

Ve sborníku se objevuje také problematika vzdělávání sociálně znevýhodněných žáků, která je zastoupena několika příspěvky slovenských autorů. Jako jednu z možností řešení integrace segregovaných

romských komunit do většinové společnosti spatřuje Š. Porubský (PF UMB Banská Bystrica) v kompenzační edukaci sociálně znevýhodněných skupin žáků.

Z příspěvku L. Horňáka (PF PU Prešov), který svědčí o autorově široké orientaci v problematice, je čtenář informován o aktuálních otázkách vzdělávání minorit a jejich odrazu v pregraduální přípravě učitelů primární školy. Autor pokládá zajímavou otázku: integrované či segregované třídy pro romské žáky a připomíná, že sociální a výchovný deficit se vyskytuje u 80% romských dětí na Slovensku.

V prakticky zaměřeném, pro českého čtenáře velmi poučném příspěvku, se M. Portik (PF PU Prešov) věnuje nejčastějším symptomům znevýhodněných romských dětí a předkládá výsledky výzkumu realizovaném na východním Slovensku. Navrhuje strategie a taktiky práce s těmito dětmi nikoli pouze na úrovni školy, ale především v oblasti širšího společenského prostředí (mj. změna sociální politiky státu), jež by vedly ke zmírnění nízkého sociálního statusu této minority.

Otázka pedagogických dovedností studentů učitelství 1. stupně se objevuje v příspěvku B. Mahelové (PedF MU Brno). Jeho základem jsou výsledky šetření provedeném jednak u samotných studentů, jednak u učitelů z praxe.

Osobnostní a sociální výchova studentů v pregraduální přípravě je tématem příspěvku R. Šikulové (PF UJEP Ústí nad Labem). Toto téma se objevuje jako jedno z průřezových témat RVP ZV, a je proto na místě věnovat mu pozornost i v pregraduální přípravě učitelů.

Implementace témat podpory zdraví do ŠVP ZV (týká se okruhu Člověk a jeho zdraví) zákonitě vyvolává její odraz ve studijních programech pregraduálního studia i v nabídce kurzů v rámci celoživotního vzdělávání. To je obsahem příspěvku E. Marádové (PedF UK Praha), kde autorka případně akcentuje významnost témat zaměřených na aktivní ovlivňování a ochranu zdraví psychologického, fyzického a sociálního.

Příspěvky ve sborníku jsou také RVP ZV z hlediska oborových didaktik: Týkají se např. proměn cizojazyčného vzdělávání, získávání didaktických kompetencí v didaktice přírodovědy (3 příspěvky). Na otázku integrace vzdělávacích obsahů v oboru hudební výchova reaguje J. Holec (PF JU České Budějovice). Autor upozorňuje na možné souvislosti propojení obsahu učiva hudební výchovy s vhodnými tématy ostatních vzdělávacích předmětů.

V příspěvku věnovaném didaktice českého jazyka (M. David, I. Šimková, PF JU České Budějovice) zaujme značně naléhavý důraz autorů na rozvíjení jazykových kompetencí v pregraduální přípravě učitelů primární školy. Kvalitní odborný základ znalostí mateřského jazyka u učitelů, jeho osvojení a užívání v mluvené i písemné podobě je přece jednou z podmínek dnes tolik potřebného zvýšení úrovně všeobecné vzdělanosti žáků a studentů všech stupňů a druhů škol.

Z řady dalších příspěvků obsažených ve sborníku je třeba upozornit na podnětný příspěvek V. Najvarové (PedF MU Brno) o potřebě rozvíjení funkční gramotnosti, tedy o dovednosti využívat čtení k efektivnímu získávání informací. Autorka předkládá výsledky empirického výzkumu mapujícího gramotnostní dovednosti studentů 1. ročníku učitelství primární školy. Lze jen přivítat, že do studijního programu zařadila brněnská fakulta nový předmět Rozvoj počáteční gramotnosti.

Ve sborníku se ještě můžeme setkat se speciálně pedagogickou problematikou (H. Havlisová, E. Suchánková, obě PF JU České Budějovice), či s regionálně zaměřeným příspěvkem, který se týká tradice v přípravě budoucích učitelů (autorky D. Holoušová, M. Robotová, PF UP Olomouc). Sborník uzavírá příspěvek J. Vaníčka a J. Ichy (PF JU České Budějovice) věnovaný otázce informačních technologií na 1. stupni ZŠ a kompetencím učitele tohoto stupně. Autoři seznamují čtenáře s návrhem certifikátového programu Informační technologie určenému pro studenty učitelství 1. stupně. Je třeba říci, že tato nová specializace by rozhodně mohla být velkým přínosem pro zabezpečení kvalitní výuky tohoto předmětu na školách 1. stupně.

Příspěvky uvedené ve sborníku pochopitelně mají různé odborné zaměření, ale také rozsah a formální úroveň (např. některé jsou poněkud stručné až tézovité). To však nezpochybňuje celkovou informační a metodickou hodnotu celého sborníku, který lze považovat za publikaci důležitou a přínosnou pro učitele jednotlivých kateder na pedagogických, ale i jiných fakultách vysokých škol. Sborník může být užitečný také studentům učitelství, učitelům z praxe i dalším zainteresovaným zájemcům.

Také je třeba vyslovit uznání jak pořadatelům konference. Tak editorům příspěvků a všem, kdož se podíleli na přípravě a vydání sborníku, který z této konference vzešel.